

Katvealueelta löytyy kultajyviä?

LEENA WARSELL

Mitä yhteistä on eduskunnan puhemiehen Fagerholmin radiopuheessa tapojen ryhdyttämisestä keväällä 1948, Suomen Kansan Ryhtiliikkeen julkaisemassa käytösoppaassa ja vuoden 1956 yleislakon aikana monisteina levitetyissä rikkurilehtien uutisissa juopottelevista työläisistä ja samaan aikaan virinneesä arvostelussa lääkärin spriireseptien kirjoitusoikeutta kohtaan? Ensi kuulemalta ei juuri muuta kuin ajankohta, 1950-luku. Mutta historiantutkija Matti Peltonen löytää yhdistelmästä kirjassaan muutakin yhteistä (kursivointi kirjoittajan):

”Pienistä tapahtumista pääsee kuitenkin laajempiin, tavallisesti alkoholiolojen tutkimisessa käytettyjen aineistojen sivuuttamiin ilmiöihin. Satunnaisen yksityiskohdan takaa voi kehiiä esille suuren joukon tapahtumia, henkilöitä ja käsityksiä, joista ennen pitkää alkaa hahmottua uusi, ennen näkemätön asioiden järjestys. Vasta 1950-luvun ja nykyhetken välimatka synnyttää mahdollisuuden oudoksua niitä.”

Peltosta kiinnostaa erityisesti se, miksi juuri rauhallisella ja viinan kulutuksenkin suhteen varsin maltillisella 50-luvulla tarvittiin ”valtiollista käytösopasta”. Suurten kertomusten miehisen maailmankäsityksen omaksunut alkoholiososiologi tuskin innostuisi mokomasta käytösoppaasta edes kahden pennin vertaa. Remua ja ryhtiä -kirjaankin hän tarttuu lähinnä pinseteillä. Mutta samalla jää poimimatta paljon

kultajyviä, joita ei tuoda suoraan lautasella.

Peltonen on tutkija, joka mielellään liikkuu suurten kertomusten katvealueella tuoden päivänvaloon asioita kuin sukeltaja merenpohjasta löytämäänsä saalista. Tutkimusote on mielenkiintoinen, mutta myös vaativa. On tunnettava todella tarkkaan historiallinen konteksti, jotta sukelletut aarteet asettuvat oikeille paikoilleen. Ja Peltonen tuntee. Olemme saaneet nauttia hänen alkoholin historiaa valottavista artikkeleistaan mm. tämän lehden palstoilla. Hän on katvealueanalyysilläään asettanut kyseenalaiseksi monia alkoholikysymykseen myytinomaisesti liitettyjä piirteitä. Niitä piirteitä, jotka edelleen jatkavat muodossa tai toisessa elämäänsä. Myytti ei kuitenkaan poistu tiedolla, vaan ainoastaan sillä, ettei sitä ei enää toisteta. Peltosta lukiessa joutuu koko ajan tarkistamaan omia käsityksiään. On pakko myöntää, miten monet alkoholikysymyksen itsestään selvät jäsennykset ovatkin enemmän myyttien kuin tieteellisen tutkimuksen todistamaa alkuperää.

Yksi myytti, jota Peltonen on useaan otteeseen problematisoinut, on suomalainen viinapää. Siihen hän nytkin pääsee tulkitsemalla 1950-luvun alkoholipolitiikan vaikuttajia, etupäässä Arvo Linturin, Veli Verkon ja Pekka Kuusen (joka oli kirjoittanut Fagerholmin puheen) ajatuksia. Linturi ei ollut vain ”sodanjälkeisen virallisen alkoholipolitiikan pääarkkitehti, vaan hän

Matti Peltonen
Remua ja ryhtiä
Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa
Helsinki: Gaudeamus, 2002
219 s.

suunnitteli mahdollisesti myös Alkoholiliikkeen epävirallisen toimintalinjan, ryhtitoiminnan”. Oliko pääarkkitehti Linturi vai Kuusi, on samantekevää. Molempien osoite kuitenkin oli sama: raittiusliikkeen vallan kaiventaminen syyttämällä sitä kieltolakiajutuksesta kiinnipitämisestä – ja alkoholimonopolin lakkauttamistavoista. Monopolin apulaisjohtajaa moinen puhe ei miellyttänyt.

Veli Verkon teoreettisesta taustasta Peltonen kaivaa esiin – rotuteorian. Vaikka Hitler tuli valtaan jo 1933, Albert Speer istuu paraikaa Spandaun vankilassa ja kolmannen valtakunnan koko kauheus on paljastettu, Verkko esittää 11.2.1948 virkaanastujaisesityksessään uuden rotuteorian, joka ”hänen mielestään hyvin soveltuu sosiologian oppituolin haltijalle”. Niin hämmästyttävältä kuin asia nyt kuulostaakin, Verkko ei ollut teorioineen yksin. Oli ylipäätään ajan hengen mukaista hakea selityksiä suomalaisten erityispiirteille rotuopeista, myöhemmin perinnöllisyydestä. Rotuteoria selitti juomatapojen ohella myös esimerkiksi syntyvyyden sään-

nöstelyä tai väkivaltaista käyttäytymistä. ”Koska kasvatus- ja väestöasiantuntijoiden näkemykset olivat vielä 1950-luvulla näin horjuvia rotu- ja perinnöllisyyskysymyksissä, ei ole ihme, että myös *alkoholipolitiikan piiriin tunkeutui samanlaisia ideoita huonojen juomatapojen periytymisestä biologisena ominaisuutena*” (kursivointi kirjoittajan). Jopa Heikki Waris esittää kirjaan ”Suomalaisen yhteiskunnan rakenne” (1948) käsityksen, jonka mukaan ”Suomen väestön rodullinen yhtenäisyys oli tärkeä asia, jota tuli vaalia”. Samainen Waris teilesi sittemmin Pekka Kuusen ”60-luvun sosiaalipolitiikka” -kirjan epätieteellisenä. Eli tiede on niin kuin se luetaan! On huomattava, että rotuajattelussa biologista alkuperää peräisin olevan viinapään oletettiin olevan suomalaisille tyypillinen rotuominaisuus. Se ei siis teilanut perinnöllisyyden vaikutusta alkoholikysymykseen sinänsä, mistä on biolääketieteellistä tutkimusnäyttöä.

Kun tiede nyt oli todistanut, että suomalaisten (lue: tavallisen kansan) juomatavat hakevat humalahakuisuudessaan vertaansa villi-ihmisten sivistystasosta, suomalaisia oli alettava sivistää. Siihen liittyy myös ryhtiliikkeen toimittama Hyvän käytöksen opas, joka poikkeuksellisesti oli valtion tuottama ja osoitettu ”paremman väen sijasta” tavalliselle kansalaiselle. Pekka Kuusi sittemmin helli ajatusta kansan juomatapojen sivistämisestä ja loi optimismia käytöstopojen muutokseen. Tältä pohjalta hän kehitti mietojen juomien suosismpolitiikan, joka siivittää Alkon toimintaideologiaa tänäkin päivänä. Ja samalta pohjalta ponnisti Alkon valistustyö, joka jakautui 80- ja 90-luvulla paremman väen kuluttajavalistuk-

seen ja karvalakkimallin haittavalistukseen!

Olympiavuosi 1952 on ollut tapojen sivistämisen kulta-aikaa. Ei voi kuin ihailla senaikaista lobbausta ja taitoa saada maan parhaat kulttuurivoimat tal-koisiin mukaan. Hyvän käytöksen oppaan kirjoitusprosessi, jota Peltonen kuvaa, on oiva esimerkki siitä, miten vaikeaa on hakea yhteisymmärrystä siitä, mitä ihanneikäytöksellä tai -kansalaisella tarkoitetaan. Aristokraattis-virkamiesmäiset ihanteet törmäsivät rillumarein reiluun jatkään. Osa kirjoittajista vetäytyikin pois lopullisesta opas-käsitökirjoituksesta. Jo silloin keksittiin istuttaa kampanjaviestejä keskelle juhlaa ja arkea. Epäonnistunein kokeilu lienee olympiaväen joukkoon koulutetut tukimiehet, joiden tehtävänä oli sisältä käsin varmistaa, että sivistyneitä tapoja noudatettiin. Kovan huonosti tuntui myös istuvan käsitys, jonka mukaan ulkomaisten vieraiden pitää saada alkoholia vapaammin kuin omien kansalaisten. Heitä varten perustettu ”berioska” ammotti tyhjyyttään eikä ravintoloille poikkeuksellisesti säädetty klo 11:n anniskelu-aika saanut janoista ”ulkomaan eläjää” päivittäisen ryyppynsä varustajaksi. Stereotyyppioita oli siis suuntaan jos toiseenkin. Ryhtiliikkeen sanoma oli Peltosen mukaan poikkeuksellisen ”humalakauhuinen” verrattuna muihin sen ajan teksteihin, joista henkii päinvastoin ”selvä alkoholimyönteisyys”. Naisiakin muistettiin, lähinnä toivottiin naisten hylkivän suomalaisen miehen seura.

Peltonen kuvaa myös metsää suomalaisuuden suurena symbolina. Samaista symboliikkaa on käyttänyt toinen tuottelias tutkija ja hyvä kirjoittaja, Heikki Ylikangas (Käännekohtia Suomen

historiassa, 1986): ”Sitkeästi ja sinnikkäästi suomalaiset ovat sukupolvesta toiseen todistaneet todeksi Aleksis Kiven syvällisen näyn suomalaisen rauhan sata-masta. ’Metsän poikia’ me olemme tahtoneet olla ja olemme yhä. – – Suomalaisen sielussa Impivaara voittaa yhä Toukolan kylän.” Ylikangas kuitenkin katsoo suomalaisen juomatavan pysyneen samana lähes 500 vuotta, mutta hän tekee tärkeän rajauksen: rajaa sen vähäväkiseen omistamattomaan luokkaan. Tätä samaa kerrostumaa alkoholitutkimus sittemmin on valottanut ristiin ja rastiin.

Sekä Peltonen että Ylikangas löytävät kolikosta myös toisen puolen, vaikka juomatapojen sivistymättömyydellä on helposti leimattu koko kansa. Peltonen tarvitsee siihen nyt tuon kolmannen elementin eli lääkäreiden spriireseptien kirjoittamisoi-keuden kaventamisyhtymykset. Asia, joka hämmästyttävän vähän on saanut kiinnostusta alkoholitutkimuksen piirissä, on eliitin juominen ja sen erioikeudet alkoholin saatavuudessa kautta aikojen. Jo kieltoain yhdeksi merkittävimmäksi tuhon siemeneksi Peltonen on nostanut sen, että kieltoain rajoitti eliitinkin alkoholin saatavuutta. Vielä tänä päivänä voimassa oleva viinak-sien verovähennysoikeus on osoitus siitä, että eliitin pitää saada alkoholitarvaransa muita kansalaisia vapaammin ja edullisemmin. Myyttistä heijastumaa ei voi olla tunnistamatta myöskään nykypäivän verokeskustelussa. Ongelma vuonna 2004 on se, että ”kansaa” alkaa rampata Viron ja Helsingin väliä ja sotkee käyttäytymisellään koko valtion budjetin. Nimenomaan kansa, ei ”parempi väki”! Verovähennysoikeus tulisi vihdoinkin koskemaan koko kansaa? Eihän se sovi.

Meillä on tiukasti pysynyt voimassa käsitys, miten yläluokka ja sivistyneistö osaavat ”käyttäytyä” viinan kanssa, mutta taval- lisen työmiehen kohdalla asia on toinen. Lukuisat ovat ne alko- holitutkimusasetelmat, jotka kä- sittelevät alkoholia ”työväenluo- kan kysymyksenä”. Peltonen osoittaa myös tämän 50-luvun peilin kautta, miten heppoisella pohjalla tuo käsitys on ollut ja edelleen on. Ei lääkäreiden spriire- septien rajoitustoimista lopulta mitään tullut. Eipä tietenkään. Kovin tutuilta kuulostavat myös lääkärikunnan reaktiot aiko- muksen suhteen. ”Toiminta oli jo nyt riittävän säädelyä ja kaik- ki muu olisi ’turhaa touhua’.” Eräs nimetön lääkäri puolestaan ironisoi: ”Poistettakoon sprii sam- man tien koko farmakopeasta. Tekisihän Suomi sen ensimmäi- senä maailmassa. Asia on lapsel- linen.” Apteekkipriikysymys haudattiin pikku hiljaa komite- oihin ja sen sijaan kohdistettiin huomio ”puliukkojen” tenttuun ja tippoihin!

Heikki Ylikangas päättelee suomalaisesta juomatavasta loo- gisesti: ”Jos kaikki ihmiset tunti- sivat suunnilleen yhtä suurta ve- toa viinaan ja jos viina kaikissa aiheuttaisi suunnilleen samanta- paisia reaktioita, tulisi aina ja

kaikkialla rikkaiden ja hyvinvoi- pien ihmisten tappaa toisiaan eniten, koska nimenomaan rik- kaille on aina ja kaikkialla alko- holin hankkiminen helpointa. Väkivalta kasautuu kuitenkin ai- na ja kaikkialla voimakkaimmin kulloiseenkin alaluokkaan.” Kun erityisesti Kettil Bruunin 70-lu- vulla nostama kansanterveys- näkökulma vahvisti alkoholin kokonaiskulutuksen tason ole- van suoraan verrannollinen hait- toihin, alleviivaa sekin omalta osaltaan alkoholipolitiikan pää- kohteiksi ne ihmisryhmät, jotka kaikkien juomatapatutkimusten mukaan kuluttavat eniten eli ylemmät sosiaaliryhmät. Miten- hän on asian laita käytännössä? Peltosta nykypolitiikan linjauk- set eivät vakuuta ja hän odottaa- kin, että viimeistään EU-kau- della Suomi ja suomalaiset ve- dettäisiin kuiville vanhojen myyttisten käsitysten armoilta.

Mistä oikein kumpuaa tuo iänikuinen käsitys siitä, että kan- sa on ”tyhmää” eikä osaa käyt- täytyä eikä siihen oikein voi luottaakaan? Ajatusrakennelma elää yhteiskunnassamme edel- leen yhtä lujassa kuin täi tervas- sa, vaikka me olemme jo kauan aikaa kuvitelleet elävämme ihan muussa kuin luokkayhteiskun- nassa. Käsitys on ladattu syvälle

koko alkoholipolitiikan perus- ideologiaan. Teki oikein sielulle hyvää lukea Satu Apon folklo- ristista kuvausta kirjassa ”Viinan voima” (2001), jossa hän eritte- lee kansan tuntoja ja tekemisiä kunnioittavasti ja suurella ym- märtämyksellä. ”Tyhmän kan- san käsitys” suorastaan humah- taa vasten kasvoja Anu Kanto- lan väitöskirjassa, jossa hän Sit- ran haastatteluaaineistoihin pe- rustuen selvitti, miten suomalai- nen valtaeliitti asiat 1990-luvul- la näki. Sen suurempaa kansan halveksuntaa on harvoin yhtä suoraan kuultu hallitsevan luo- kan suusta! Jotain oireellista on siinäkin, että ruotsalaisten Telia- Soneran fuusiokumppaneiden pitää opettaa suomalaiselle mi- nisterille, miten kansalaisia en- sin tulee kuulla asiasta ja sitten vasta päättää. Ministeri lähete- tään kotiin ilman allekirjoitusta ja muita toimia. Entä sitten kan- sanäänestykset? Onko aina ja kaikessa ajassa vain viina ollut niin voimallinen ja kansan elinoloihin vaikuttava asia, että siitä on aikanaan järjestetty kan- sanäänestys? Miksi Nato-äänes- tysesitys ei ota tulta? Tässä on Peltoselle tutkimushaastetta ko- ko loppuiksi!